

Kraujuojantis ąžuolas

Vido Dulkės nuotrauka

Dr. Vykintas Vaitkevičius

Žadeikonių kaimo kapelių, vadinamų Oniūnų kapinėmis, pakraštyje auga senolis ąžuolas. Tarp jo šakų – antkapinio Gervių šeimos kryžiaus viršūnė, kapų eilės prasideda sulig medžiu. Medine tvora aptvertos kapinės su varteliais rytų šalyje sudaro šventovės po atviru dangumi vaizdą, ąžuolas vakaruose užima centrinio altoriaus vietą; mirusieji laidojami galvomis į jį.

Į šiaurę nuo kaimo, dirbamų laukų apsuptyje esančių kapinių padėtis rodo, kad jos buvo įkurtos kartu su rėžiniu Žadeikonių kaimu, Valakų reformos metais, maždaug XVI a. antroje pusėje. Ne-

žinome, ar anksčiau šioje vietoje buvo laidojama, tačiau yra pagrindo manyti, kad tuo metu ąžuolai čia jau augo. 1935 m. Žadeikonių pradžios mokyklos mokytoja Ona Vasiulytė kapinėse aprašė kito, senesnio, nežinia kada nukirsto ąžuolo kelmą; esą jo turėta 400 metinių rievų! Tada pagarba buvo apgaubtas šiandien žaliuojantis apie 18 m aukščio, 6,4 m apimties (išmatuota 1,3 m aukštyje) kapinių medis.

Bažnyčia daugelį metų nesitaikstė su tuo, kad kapinės būtų prie kaimo, laukuose ar pamiškėje. Potvarkiais ir kitais būdais siekta, kad mirusieji

būtų laidojami parapijų centruose. Tačiau kaimo kapinės buvo naudojamos toliau, tad daugelis išliko iki XX a. antrosios pusės – XXI a. Tą lėmė neramūs karo, suiručių metai. Ne mažiau svarbus ir žmonių noras būti palaidotiems ten pat, kur ilsisi jų tėvai ir seneliai, atgulti *savo* žemėje, arba kaip Žadeikoniuose – po *savo* ąžuolu. Ligi šiol čia pasakojama apie senelį Straigį, kuris mėgdavęs kartoti: „Mane po ąžuolu palaidokite“. Jo prašymą artimieji išpildė.¹

Šimtmetis Žadeikonių ąžuolas saugo kapines, globoja mirusiųjų kapus. Pabrėžtina, kad šis nepaprastas ryšys yra *abipusis*. Vėlės saugo, neleidžia senolio medžio nukirsti: „Kažin kas senai norėjęs tą ąžuolą nupjauti. Vos tik pamėgino, ėmė bėgti kraujas“²; „Kraujis pradėjo bėgti iš tą ąžuola, tie, mat, ėšsigonda i nebepjove“³.

Kraujyje sutelktos žmogaus gyvybinės galios. Tekantis kraujas reiškia, kad siela palieka kūną, keičiasi gyvybės forma. Lietuvių dainose ir pasakose ten, kur trykšta kraujas, išdygsta rožės, lelijos, įvairūs medžiai.⁴ Nulaužus šakelę arba įpjovus kamieną pasirodo kraujas, kuris apsaugo juos nuo sunaikinimo, liudija *gyvybingumą*. Pasakojama, kad prie Šiaulaičių kaimo (Radviliškio r.) Užsienių miško augo „stebuklinga lelija, kurią kas metai dirbant žemę apardavo, t. y. išraudavo, bet ji atėjus kitam pavasariui vėl žydėdavusi (...). Būk tai gera siela gyvenusi toj lelijoj, todėl laukuose žydėdavus“⁵. Bambinių kapinėse (Vilkaviškio r.) nupjovus liepos, augančios ant brolio ir sesers kapo, šakelę bėgdavo kraujas, „dėl to ji ligi šiam laikui [1935 m. – aut. past.] likus nenupjauta“⁶. Kraujas taip pat tryško kertant tris pušis, pasodintas prie trijų seserų skenduolių kapo Linkavičių dvaro kapinėse (Panevėžio r.)⁷. Gervėtiškiai mena, kad dvikamienės pušies prie Mažučių Jokintonių kapinių niekas negalėjęs nupjauti – kraujas teka, medis verkia žmogaus balsu.⁸ Ilgai niekas nediršo kirsti ir Gudininkų kaimo vinkšnos, išaugusios ant užkeiktos mergaitės kapo⁹ – „kai kerta, kraujas teka“¹⁰. Kai Vladas Gudinskis Gudininkų vinkšną nupjovė, visi medžio labai gailėjo; nuo tol pjovėjui ir jo šeimai gyvenimas nebesisekė...¹¹

Panašiu būdu vėlės saugojo daugelį senųjų šventviečių. Antai kraujas bėgo, jei kas sušerdavo Vilniaus pakraštyje buvusiems užkeiktų vestuvių akmenims. Pradėjus tuos akmenis skaldyti, žmonės stebėjosi, kokie jie kruvini.¹² Apie Mitkiškių akmenį su pėdomis (Elektrėnų sav.) pasakojama, kad jį norėta iškasti ir panaudoti mūlo statybai. Tačiau „kiek jie nekasė per dieną, tai naktį vėl sulyginta, ir nieko nepadare. Norėjo skaldyt paskui, suskaldyti tą akmenį (ir ten žymės yra), tai pasirodė kraujas ir tada pripažino, kad šventas, pranešė kunigui ir pastatė kryžių“¹³. O akmenskaldžiai, ketinę suskaldyti Sukinių Moką (Ukmergės r.), išvydo tekantį kraują ir apako¹⁴ – taip dažnai baudžiami tie, kurie šventvietėse, dievų ir mirusiųjų pasaulyje ardo tvarką, siekia naudos ar geidžia turtų.

Žadeikonių padavimai pasakoja ne tik apie kraujuojantį ąžuolą, bet ir aplinkinės dirbamos žemės spalvą, Kamaties upelį. Esą jo vanduo rausvas, nes į upelį subėgo kertamo kapinių medžio kraujas, o žemė esanti raudona todėl, kad tuo krauju buvusi sulaistyta. Ir šiandien Žadeikoniuose galima išgirsti apie molio dirvas sakant: „Mol's liek mol's. Toks paraudonavys yr“¹⁵; „Jėzsmarij, kokia raudona žemė iš pavasario! Laukai raudonuoja, bet rugiai užauga kaip mūras“¹⁶.

Lietuvių padavimuose upelius dažnai pripildo, visiems laikams nudažo *žuvusių* karių kraujas. Antai apie Raudonupį netoli Kelpučių (Ignalinos r.) „sako, kada buvęs tenai karas, kur kraujo upelis tekėjo. Kiti sako, ten užmušė kas žmogų labai gerą, tai jo kraujas per kiek laiko ir vėl pasirodo“¹⁷. „Obelės upelę seniau vadino Kraujupiu arba Kapupiu, nes kraujas bėgo ta upe“¹⁸ arba „Kalną vadina Kraujokalniu dėl to, jog ant jo buvęs mūšis su švedais. Gynėjai įnirtingai gynėsi, badę švedus durtuvais, kopoję kardais. Žuvę daug žmonių. Nuo kalno kraujas plūdęs upeliais...“¹⁹

Visi šiame nedideliame straipsnyje paminėti padavimai kyla iš baltų mitologijos gelmių ir atveria lig šiol mažai tyrinėtą *kraujuojančių* šventviečių – medžių, akmenų, vandenų – lauką. Matyti, kad kraujas jungia mirusius su gyvaisiais; tai nepaprastanti gyvybė, svarbiausia jos sąlyga.

Iki šiol Žadeikonių ažuolas Oniūnų kapinėse buvo laikomas vienu iš gamtos paminklų. Šiandien aišku, jog senolis medis, raudonuojanti aplinkinė žemė ir Kamaties upelis – tai nepaprasta, brangi ir saugotina šventa vieta, kuri mena daugelį išėjusių žadeikoniškių kartų, liudija visos lietuvių prigimtinės kultūros *gyvybingumą*.

LŽV: Lietuvos žemės vardyno anketa (Žadeikonių k., Saločių vls., Biržų apskr.). Saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje.

Pasakoja **Petras Efertas**, g. apie 1885 m., gyvenantis Žadeikoniuose. Užrašė Ona Vasiulytė 1935 m.

Kapeliai, apie 1/4 ha. Antano Aniūno žemė. Ten auga senas *legendarinis* ažuolas. Dabar retkarčiais laidoja žmones.

Ten buvę du kelių šimtų metų ažuolai. Vieno yra kelmas, priskaityta jo rievių iki 400. Kas jį nukirto, niekas neatsimena. Vienas dar tebeauga, apie jį yra legenda.

Kažin kas seniai norėjęs tą ažuolą nupjauti. Vos tik pamėgino, ėmė bėgti kraujas ir tiek daug jo pribėgo, kad pasidarė pilnas Kamaties upelis. Kraujas iššėjęs iš krantų ir nudažęs abiem pusėm upelio skardžius raudonai. Iki šiai dienai yra žymės, kur buvo norėta pjauti ažuolas, o žemė taip pat toje vietoje labai raudona.

2009 m. gruodžio 23 d. Vykinto Vaitkevičiaus įrašas. 2013 m. spalio 29 d. Astos Skujytės transkripcija.

Pasakoja **Marijona Remeikaitė**, g. 1926 m. Saudogalos k., dabar gyvenanti Žadeikoniuose, Pasvalio r.

– *Sakykite, prašau, čia toksai ažuolas senovinis yra...*

– Yra, čė gal' šita kaima, tēp jau un lauka pusė, no, gal, nežėno keliu šimtu metų. Devyn gal' šitēp apglėbt' žmonės.

Vido Dulkės nuotrauka

Nepartol čė toks ūkinėks Remeikat's dirb žemė. Čė nežėno ėš ka pajėmės, tē, žinok, jis įgriuva netol' tą ažuola. Trėju mētru giluma, i nežėno keliu tē vėl platuma – didela, didela duobe. Nu i stov' daba – nu kėp gi jo tē ožpėls? Kol, gal' žemių veš? Užsitvėre, ka koks gyvol's neįlėktu...

– *Iš kokių laikų tas ažuolas?*

– Aš negims bovo da, sens... Mana tete buva aštuondešm gal' pėnkiu metų, mire, tē, sake, jo nebemažs buva. Gal trėju šėmtu metu gal' gal būt... O gal' senesn's, kas tē žina...

– *Raštuose parašyta, kad du buvo ten ant kapų...*

– Tē gal buva dujė, bet kė aš augo, tē tēk viens buva.

– *Kad kelmas dar buvo...*

– No tē gal ir yr, mat po tuos kaps nevaikščioldavam... Kavot' kavodava žmonės, bet paskiau nebebuva tos vietos i nebekavoj...

– *Kaimo ten kapai?*

– Kaima, kaima... Šitam gal kaima yra irgi kape, bet ty jau aplaistus, ti viens kits pasikavoj.

– *Kaip tuos kaps vadindavo?*

– Oniūna kape, Oniūna kape... Ja žeme čė buva...

– *Oniūno... Tai, vadinas, kad kapai buvo... jiem vieta parinkta po tuo ažuolu?*

– Čė po ažuol da yra, kavosės, kavosės tinai... Tē dabar, kėp jau užėja tok' mad, kėt' išitrauk' gi tuos kaulals, išsiveže un Saločių kaps kėt'... Yr da viens kits kaps da aplaists, ni ti tē... Gal' kad jie mirį, nieks jų ti nebetaisa. Nieks, niekam neberek' jų.

– *Ar kalbėję, kad kas ten norėjo pjauti tą ažuolą, bet...*

– Ai, čė ta, prė tų kapų, no, yra ipjaut, vadinas, netol' žemės pjaut, nu tē i runds ras palikės. Krauj pradėje bėgt iš tą ažuola, tie, mat, ėšsigonda i nebejove.

– *Tikrai?*

IŠNAŠOS

- 1 P. Žadeikonių k., Saločių sen., Pasvalio r. – Emilija Kundrotaitė, 72 m., kilusi iš Kubiliūnų k. U. V. Vaitkevičius 2009 m.
- 2 P. Žadeikonių k., Saločių sen., Pasvalio r. – Petras Efertas, apie 50 m. U. O. Vasiulytė 1935 m. Saug. Lietuvos žemės vardyno anketa: Žadeikonių k., Saločių vls., Biržų apskr. LKI (visas pasakojimas skelbiamas šio straipsnio pabaigoje).
- 3 P. Žadeikonių k., Saločių sen., Pasvalio r. – Marijona Remeikaitė, 83 m., kilusi iš Saudogalos k. U. V. Vaitkevičius 2009 m. (visas pasakojimas skelbiamas šio straipsnio pabaigoje).
- 4 Vaitkevičienė D. Ugnies metaforos: lietuvių ir latvių mitologijos studija. – Vilnius, 2001, p. 48–54.
- 5 P. Šiaulaičių k., Šiaulėnų sen., Radviliškio r. – Elena Baranauskienė, apie 35 m. U. E. Petraitienė 1935 m. Saug. Lietuvos žemės vardyno anketa: Šiaulaičių k., Šiaulėnų vls., Šiaulių apskr.
- 6 Balys J. Mirtis ir laidotuvės: lietuvių liaudies tradicijos. – Silvers Spring, Md., 1981, p. 110.
- 7 Balys J. Mirtis ir laidotuvės: lietuvių liaudies tradicijos. – Silvers Spring, Md., 1981, p. 109.
- 8 P. Galčiūnų k., Gervėčių apyl., Astravo r. – Rozalija Rinkevičienė, 54 m. U. E. Mažulienė ir D. Šilainytė 1970 m. Saug. LTR 4160/303; plg. LTRF cd 590–24.
- 9 P. Peliagrindos k., Gervėčių apyl., Astravo r. – Motiejus Grigaravičius, 78 m. U. P. Jokimaitienė ir K. Labanauskas 1970 m. Saug. LTR 4156/95.
- 10 P. Galčiūnų k., Gervėčių apyl., Astravo r. – Paulina Lukaitienė, 74 m. U. B. Kerbelytė 1970 m. Saug. LTR 4160/157.
- 11 P. Gudiniškų k., Gervėčių apyl., Astravo r. – Leonarda Jaraminaitė-Mažeikienė, 71 m., kilusi iš Rimdžiūnų k. U. V. Vaitkevičius ir Ž. Montvydas 2011 m.

– Nu kalbeje žmonės, nu ko aš žėno.

– *A jūs girdėjot?*

– Aš girdėjo.

– *O tai iš kurios ten vietos taip?*

– Nu tinai... Nemok pasakyt, ar no tos pusės, a nu tos pusės... Maže mes ti vaikščioldavam po tuos kaps.

– *Žmonės sakydavo, kad jį norėjo pjauti?*

– Norėje pjaut. Nu i daba nutrupiji šakos, aptrupėjis toksai yr.

– *Kas norėjo jį nupjaut?*

– Gal' un kana žemės buva, gal'?

– *Ir, vadinas, kraujas pradėjo...*

– Krauj pradėje bėgt... Kėp seniau žmones matydava, sapnuodava, tēp i būdava. Ko gi daba – ni velns laksta, ni aniuols susitėnk. ■

- 12 Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija. – Vilnius, 2006, p. 39–40.
- 13 P. Mitkiškių k., Vievio sen., Elektrėnų sav. – Marija Medneckaitė-Mlečkienė, 61 m., vietinė. U. V. Vaitkevičius 1995 m. Saug. LTR 6489/4.
- 14 Lietuvių tautosaka: Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos. – Vilnius, 1967, t. 4, p. 602–603.
- 15 P. Žadeikonių k., Saločių sen., Pasvalio r. – Marijona Remeikaitė...
- 16 P. Žadeikonių k., Saločių sen., Pasvalio r. – Emilija Kundrotaitė...
- 17 P. Latakiškės k., Tverėčiaus sen., Ignalinos r. – A. Bielinienė. U. A. Bielinis 1926 m. Saug. LMD I 183/108.
- 18 P. Masiokų k., Ramygalos sen., Panevėžio r. Saug. LTR 5511a/117.
- 19 P. Plotų k., Viešintų sen., Anykščių r. – J. Kaušpėdienė, 60 m. U. G. Pakalnis ir K. Aukštuolis 1960 m. Saug. Archeologijos paminklo pasas: Plotų k. Kraujokalnis. KPC

TRUMPINIAI

- KPC – Kultūros paveldo centras (Kultūros paveldo departamento Apskaitos skyriaus archyvas)
- LKI – Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyrius
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rinkiniai Lietuvių tautosakos rankraštyne
- LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute
- LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
- P. – pateikė, papasakojo
- Saug. – saugoma
- U. – užrašė, įrašė